REVIEW OF RESEARCH
ISSN: 2249-894X
IMPACT FACTOR : 5.7631(UIF)
VOLUME - 9 | ISSUE - 12 | SEPTEMBER - 2020

भारताच्या अर्थव्यवस्थेच्या भविष्यासाठी व्यापार महत्त्वाचा आहे

डी. पी. काळे
अर्थशास्त्र विभाग, श्री शिवाजी महाविद्यालय अकोला.

प्रस्तावना –

सर्व BRICS देशांपैकी, भारत हा गेल्या काही वर्षांमध्ये सर्वोत्कृष्ट आर्थिक कामगिरी करणारा देश आहे. अलेक्झांडर रोस्ट, कॉमर्जबँक येथील भारतीय उपमहाद्वीप आणि आसियानचे प्रादेशिक प्रमुख, त्याच्या अलीकडील यशामागील घटक स्पष्ट करतात आणि उद्योग आणि व्यापाराद्वारे देशाची अर्थव्यवस्था टिकवून ठेवण्यासाठी एक ब्लू प्रिंट तयार करतात.

अलिकडच्या वर्षांत, एकूणच ब्रिक्स देशांना महत्त्वपूर्ण राजकीय आणि आर्थिक आव्हानांचा सामना करावा लागला आहे.

मात्र, भारताने हा ट्रेंड मागे टाकला आहे. आता जगातील सर्वात वेगाने वाढणारी प्रमुख अर्थव्यवस्था – जीडीपी वाढीचा दर अलिकडच्या वर्षांत ७ टक्के आणि त्याहून अधिक आहे – चीनची व्यापार मागणी मंदावण्याचा मर्यादित एक्सपोजर आणि कमी जागतिक तेलाच्या किमतीचा बोनस देशाच्या अलीकडच्या यशासाठी महत्त्वपूर्ण आहे.

या प्रगतीवर टिकून राहणे आणि उभारणे ही पुढची पायरी आहे. दीर्घकालीन कमाई सुरक्षित करण्यासाठी देशाला वैविध्यपूर्ण, उच्च–मूल्य असलेल्या निर्यात व्यापाराच्या विकासावर लक्ष केंद्रित करणे आवश्यक आहे. त्याची नवीन निर्यात क्षमता वाढवण्यासाठी परदेशातून गुंतवणुकीला प्रोत्साहन दिले पाहिजे.

उत्पादन केंद्र म्हणून जागतिक स्तरावर नावलौकिक मिळवण्याची पंतप्रधान नरेंद्र मोदींची मोहीम नवीन व्यापाराच्या संधी जाणून घेण्याची गुरुकिल्ली असेल, तर देशातील बँका व्यवसाय जोडणी प्रदान करू शकतील आणि भारताच्या व्यापार आकांक्षा पूर्ण करण्यासाठी आवश्यक औद्योगिक वातावरण वाढविण्यात मदत करू शकतील.

अपेक्षा ओलांडत आहे

भारताची आर्थिक कामगिरी अलीकडेच चर्चेत आली आहे. 2016 च्या पहिल्या तिमाहीत 7.9 टक्के जीडीपी वाढ नोंदवत भारताने आता चीनला मागे टाकून जगातील सर्वात वेगाने वाढणारी प्रमुख अर्थव्यवस्था बनली आहे.

जागतिक बाजारात अस्थिरता असूनही, भारताचे शेअर बाजार स्थिर आहेत. थेट परकीय गुंतवणुकीचा प्रवाह (FDI) उत्साहवर्धक पातळीवर कायम आहे आणि राजकोषीय एकत्रीकरणामुळे राष्ट्रीय तूट GDP च्या 3.9 टक्क्यांनी कमी झाली आहेः 2009 मधील 7.6 टक्क्यांवरून, हे अपेक्षेपेक्षा जास्त आहे.

अलिकडच्या वर्षांत अशा कामगिरीचे अनेक प्रमुख घटक स्पष्ट करू शकतात. पहिली गोष्ट म्हणजे, चीनच्या मंदावलेल्या विकासासाठी भारत सर्वात कमी उघड्यावर पडलेल्या अर्थव्यवस्थांपैकी एक आहे. याचा अर्थ चिनी व्यापाराच्या मंद मागणीपासून ते तुलनेने असुरक्षितपणे उदयास आले आहे ज्यामुळे चीनशी त्यांच्या संबंधांवर अवलंबून असलेल्या अनेक वाढत्या अर्थव्यवस्थांना दुखापत झाली आहे.

दुसरे म्हणजे, 2014 च्या मध्यापासून कमी जागतिक तेलाच्या किमतींनी भारताच्या आर्थिक विकासाला चालना दिली आहे – ऊर्जा–निर्यात करणाया BRICS सदस्य, रशिया आणि ब्राझीलच्या अगदी विरुद्ध. भारत त्याच्या जवळपास 80 टक्के तेलाची आयात करत असल्याने, कमी उर्जेच्या किमतींमुळे त्याच्या औद्योगिकीकरणच्या प्रयत्नांना चालना मिळाली आहे, ज्यामुळे निर्मात्यांसाठी वाहतूक, परिचालन आणि निविष्ठाच्या खर्चात घट झाली आहे.

परिणामी, भारताचा उत्पादन क्षेत्रातून GDP 12.6 टक्क्यांनी वाढून गेल्या वर्षीच्या तिर्सया तिमाहीत सुमारे $80 अब्जच्या सर्वकालीन उच्चांकावर पोहोचला.

निर्यातीवर जास्त अवलंबून राहणे म्हणजे व्यापारात विविधता असणे आवश्यक आहे.

पृष्ठभागावर, म्हणून, आर्थिक शक्यता सकारात्मक दिसतात. तरीही, बारकाईने पाहणी केल्यास, आव्हाने कायम आहेत.

भारताची निर्यात सलग 17 महिने घसरत आहे आणि गेल्या वर्षीच्या तुलनेत ती 6.7 टक्क्यांनी घसरली आहे. खरेतर, 2015–2016 ही सहा वर्षांतील पहिलीच वेळ होती जेव्हा भारताच्या निर्यातीत घट झाली.

कारण भारताच्या एकूण निर्यातीतील लक्षणीय प्रमाणात एकतर कच्च्या वस्तू जसे की मौल्यवान धातू (12 टक्के) आणि शुद्ध तेल (32 टक्के) सारख्या नैसर्गिक संसाधन–आधारित उत्पादनांचा समावेश होतो; या दोन्ही बाजारातील किमती अस्थिर आहेत.

याव्यतिरिक्त, भारताच्या निर्यातीपैकी 25 टक्के तुलनेने कमी मूल्यवर्धित, कमी–तंत्रज्ञान उत्पादनांचा समावेश आहे जसे की कपडे (25 टक्के).

जीडीपीचा जवळपास एक चतुर्थांश भाग निर्यातीतून मिळणाऱ्या महसुलावर अवलंबून असल्याने, हा ट्रेंड चालू ठेवणे भारताला परवडणारे नाही. त्यामुळे भारताचे आर्थिक भवितव्य त्याच्या निर्यात प्रोफाइलच्या विविधीकरणावर अवलंबून असेल.

एक क्षेत्र ज्यामध्ये आम्ही या संदर्भात सुधारणा करण्यासाठी जागा पाहिली आहे ते म्हणजे इंडो–जर्मन व्यापार. जर्मनी हा देशाचा सर्वात महत्त्वाचा युरोपियन व्यापार भागीदार असताना, भारताच्या निर्यातीचा मेक–अप गेल्या दशकापासून (सेंद्रिय रसायने आणि कापडांवर लक्ष केंद्रित करून) मूलतः सारखाच राहिला आहे.

निर्यात मिश्रणात उच्च–मूल्याच्या वस्तूंची अधिक वैविध्यपूर्ण श्रेणी जोडल्याने भविष्यासाठी द्विपक्षीय व्यापाराचे प्रमाण सुरक्षित ठेवण्यास मदत होईल दृ आणि 2015 मध्ये नोंदवलेल्या भारत–जर्मन द्विपक्षीय व्यापाराच्या प्रभावी €17 अब्जांवर उभारता येईल.

आणि अशा विविधीकरणाची क्षमता भारताकडे नक्कीच आहे. भारतातील फार्मास्युटिकल, आयटी आणि हायटेक क्षेत्रातील वाढत्या संधींचा फायदा निर्यातदार घेऊ शकतात. उदाहरणार्थ, 2011 पासून फार्मास्युटिकल्सची निर्यात – भारताची 5वी सर्वोच्च निर्यात – 50 टक्क्यांहून अधिक वाढली आहे.

शेवटी, त्याच्या निर्यात प्रोफाइलमध्ये विविधता आणून, भारत अस्थिर बाजार किमतींचा धोका कमी करू शकतो आणि मागणी सुनिश्चित करू शकतो, अशा प्रकारे दीर्घ मुदतीसाठी महत्त्वपूर्ण निर्यात कमाई सुरक्षित करू शकतो.

गुंतवणुकीचे अधिक सुपीक वातावरण निर्माण करणे

अर्थात, जर भारताला उच्च–मूल्याच्या आंतरराष्ट्रीय निर्यातीची एवढी व्यापक श्रेणी विकसित करायची असेल, तर त्याला समर्थन देण्यासाठी एक मजबूत उत्पादन आधार तयार केला पाहिजे. यासाठी अर्थातच गुंतवणुकीचे आकर्षक वातावरण निर्माण करावे लागेल.

सध्या, नोकरशाही लाल फितीमुळे होणारा विलंब, खराब दर्जाची वाहतूक आणि उर्जा पायाभूत सुविधा आणि भूसंपादनातील अडचणी या सर्वांमुळे परदेशी कंपन्यांना भारताच्या औद्योगिक महत्त्वाकांक्षेशी संलग्न होण्यापासून परावृत्त होण्याचा धोका आहे.

भारताचे पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांच्याकडून या चिंता दूर करण्याची गरज नाही. व्यवसाय समर्थक, तंत्रशुद्ध प्रशासक म्हणून नावलौकिक असलेले मोदी कर, नियामक आणि उदारीकरण सुधारणांद्वारे आणि देशाच्या उत्पादन क्षमतेच्या विकासासाठी नवीन धोरण राबवून परदेशी गुंतवणूकदारांना प्रोत्साहन देण्याची अपेक्षा करत आहेत.

खरंच, अपेक्षा जास्त आहेत. मध्यवर्ती बँकेच्या म्हणण्यानुसार, 'मेक इन इंडिया' मोहिमेपैकी एक उपक्रम सुरू झाल्यापासून भारताच्या उत्पादन क्षेत्रातील एफडीआयचा प्रवाह तब्बल ३१ टक्क्यांनी वाढला आहे.

सप्टेंबर 2015 मध्ये अनावरण करण्यात आलेली, ही योजना देशाला औद्योगिक केंद्र बनविण्याचा प्रयत्न करते – पुढील सहा वर्षांत उत्पादन क्षेत्रात 100 दशलक्ष नोकऱ्या निर्माण करून – नियमन सुरळीत करून, पायाभूत सुविधांना चालना देऊन, महत्त्वाच्या कौशल्यांच्या विकासाला चालना देऊन, उद्योगात आधुनिक तंत्रज्ञान जोडून आणि वाढवून वित्त उपलब्धता.

पोहोच वाढवत आहे

अधिक सुपीक गुंतवणुकीचे वातावरण अत्यंत आवश्यक नवीन व्यापारी बाजारपेठेची स्थापना करण्यास देखील योगदान देईल.

पिकिंगसाठी योग्य असलेला एक प्रदेश म्हणजे आफ्रिका. गेल्या ऑक्टोबरमध्ये भारत–आफ्रिका फोरम शिखर परिषदेच्या आधारे, व्यापारिक क्रियाकलाप वाढवण्याच्या दोन्ही बाजूंच्या वचनांमुळे व्यापार भागीदारी निःसंशयपणे मजबूत होईल.

तथापि, भारत देखील नवीन व्यापार संधींसाठी घराच्या जवळ पाहू शकतो. शेजारील बांगलादेश आणि व्हिएतनामच्या विकसनशील अर्थव्यवस्था भारतीय व्यापारी कंपन्यांनी आतापर्यंत तुलनेने वापरल्या नाहीत. या वाढत्या अर्थव्यवस्था, त्यांच्या वाढत्या मध्यमवर्गासह, लाखो नवीन खरेदीदारांना ऑफर करण्यासाठी उभ्या आहेत आणि जेव्हा सीमापार व्यापाराचा विचार केला जातो तेव्हा त्यांची भौगोलिक जवळीक हा एक स्पष्ट फायदा आहे.

हे लक्षात घेऊन पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी जवळपास 40 देशांचा दौरा केला आहे. उदाहरणार्थ, त्यांनी गेल्या वर्षी बांगलादेशातील व्यापार वाढविण्याबाबत चर्चा केली.

अर्थात, आशियाई निर्यात बाजारपेठेत पाय रोवणे हे या प्रदेशातील प्रस्थापित व्यापार भागीदार जपान आणि चीन यांच्याशी स्पर्धा करण्याच्या भारताच्या क्षमतेवर अवलंबून असेल, ज्यांच्या उत्पादित निर्यातीने या क्षेत्रातील व्यापारावर दीर्घकाळ प्रभुत्व मिळवले आहे.

अशा स्पर्धेला तोंड देण्यासाठी भारताने स्वतःला 'उत्पादन केंद्र' आणि जागतिक व्यापारात अग्रेसर म्हणून प्रस्थापित केले पाहिजे.

बँका वित्तपुरवठा सुलभ करतात

बँका, त्यांच्या भागासाठी, ही महत्त्वाकांक्षा पूर्ण करण्यासाठी महत्त्वपूर्ण ठरतील. एकीकडे, स्थानिक भारतीय बँका – जसे की कॉमर्जबँकशी 50 हून अधिक संबंध कायम ठेवत आहेत – भारताच्या अर्थव्यवस्थेचा कणा असलेल्या ट्रेडिंग कंपन्यांना वित्तपुरवठा करू शकतात.

दुसरीकडे, भारतीय निर्यातदारांना आवश्यक असलेल्या क्रॉस–बॉर्डर बँकिंग कनेक्शनमध्ये आंतरराष्ट्रीय बँकांना आवश्यक प्रवेश आहे. ते भारताच्या परदेशी व्यापार भागीदारांना नवीन आणि अपरिचित प्रदेशांमध्ये नेव्हिगेट करण्यास मदत करतात, तसेच परदेशी प्रतिपक्षांसाठी जोखीम आत्मसात करतात.

भारत सध्या BRICS अर्थव्यवस्थांचा स्टार परफॉर्मर असू शकतो, परंतु शाश्वत यश हे व्यापक व्यापाराचा पाया तयार करण्यावर अवलंबून आहे. जर ते गुंतवणुकीचे वातावरण सुधारू शकले आणि नवीन निर्यात बाजार शोधू शकले, तर ते दीर्घकालीन आपल्या महत्त्वाकांक्षा पूर्ण करू शकतात.

संदर्भ ग्रंथ सुची

1 आंतराष्ट्रीय व्यापार – जी. एन . झामरे
2 आंतराष्ट्रीय व्यापाराचे महत्व – मोडक
3 Google wikepidiya